

δεχθῆ παρακεκινδυνευμένας εἰκασίας (46 τότε] ποτὲ Barnes, 53 φόνος] φθόνος Markland). Ὁ ἴδιος ὀβελίζει στίχους (5, 1130-1133) ἢ χαρακτηρίζει ἄλλους ὡς ὑποβολιμαίους ἀλλὰ διατάζει νὰ τοὺς ὀβελίσῃ (121, 130-132, 1435-1439, 1448, sq.). Ἐνίοτε ἀκολουθεῖ ἑτέρους ἐκδότας εἰς τὸν ὀβελισμόν στίχων, ἄλλοτε δεχόμενος καθ' ὀλοκληρίαν τὴν πρότασίν των (22 del. Bothe, 368 del. Hermann, 368 sq. del. Hartung, 635-637 del. Porson) καὶ ἄλλοτε ὀβελίζων στίχους τινὰς ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἄλλοι ἔκριναν ὀβελιστέους, ὡς λ.χ. τοὺς 373-375 (370-375 del. L. Dindorf) καὶ τὸν 652 (652-655 del. W. Dindorf). Πολλάκις ὁμοῦ ἀποφεύγει νὰ ἀσπασθῆ ὀβελισμοὺς παρακεκινδυνευμένους (69 del. Klinkenberg, 93 del. Nauck, 104-114 del. Klinkenberg, 109-114 del. England, 338 del. Hennig, 359 del. Nauck). Ἐπισημαίνει χάσματα ὀφειλόμενα εἰς τὸν κώδικα L («post 261 duorum vn. spatium in L»), ἐνῶ ἄλλα εἰκάζει ὁ ἴδιος («ante 740 lac. statui») ἢ συμφωνεῖ μετ' ὑποδείξεις ἄλλων ἐκδοτῶν («post 274 lac. statuit Weil»). Μεταθέτει στίχους (1606 «huc [post 1608] traieci») καὶ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς μεταθέσεις προταθείσας ὑπὸ ἄλλων φιλολόγων, ἄλλοτε ἀσπάζομενος αὐτὰς (633 sq. «huc [post 630] traiecit Porson», 662-664 «huc [post 652] traiecit Jackson»), καὶ ἄλλοτε μὴ ἀποδεχόμενος τὴν ὀρθότητα αὐτῶν (365 «post 362 traiecit Monk»). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ testimonia, ἄλλοτε δέχεται γραφὰς ἐξ αὐτῶν προερχομένας (29 πᾶσι σ'] πᾶσιν σ' Πλουτ. Ἡθ. 33e, 103b) καὶ ἄλλοτε ὄχι (73 στολῆι] στολῆν Κλήμης Ἁλ. Παιδ. III 2.13.1). Τέλος προβαίνει καὶ εἰς ἰδικὰς τοῦ διορθώσεως-εἰκασίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλας εἰσάγει εἰς τὸ κείμενον (1065 γεννάσεις] γεννᾶσθαι, 1380 τε] γε), ἄλλας δὲ ἀφήνει εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα (542 τε] δέ, 775 + Ἄρει + φονίωι] ἔριδι φονίωι). Ἐνίοτε ὁμοῦ ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ προβῆ εἰς διόρθωσιν, λόγῳ ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν προκυπτουσῶν ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, ὡς ἔχει σήμερον, ἀναγκάζεται δὲ νὰ θέσῃ σταυροὺς (crucis) (105, 107, 151, 282-284, 290-291).

Ἐφαρμόζων ὁ Günther αὐστηρὰν κριτικὴν μέθοδον, δειγμάτων τῆς ὁποίας παρετέθησαν, ἐπέτυχε νὰ δώσῃ κείμενον ἀπικριβωμένον μᾶλλον παρὰ νέον. Φειδωλὸς εἰς νέας εἰκασίας, ἀπέφυγε νὰ συσσωρεύσῃ καὶ ἄλλας προτάσεις εἰς τὰς ἤδη διατυπωθείσας, στηριχθεὶς εἰς τὴν λεπτομερειακὴν καὶ αὐστηρὰν ἐπεξεργασίαν τῆς παραδόσεως, ἀμέσου καὶ ἐμμέσου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι θετικόν: ἡ ἔρευνα διαθέτει πλέον μίαν κριτικὴν ἔκδοσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡμπορεῖ νὰ στηρίξῃ καὶ τὰς πλέον ἀπαιτητικὰς γλωσσικὰς ἢ ἑρμηνευτικὰς προσεγγίσεις τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου τραγικοῦ.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΖΩΡΑΣ

Photii Epistulae et Amphilochia. Vol. VI fas. I (Amphilochiorum pars tertia), καὶ Vol. VI, 2 Indices, recensuit L. G. Westerink, Teubner Leipzig 1987, σελ. V + 138, Τιμὴ 98 DM, καὶ 1988, τιμὴ 45,50 DM.

Μὲ τὸν τόμον VI, I τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου ἄγει αἰσίως εἰς πέρας ὁ καθηγητὴς Westerink τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν διὰ τοῦ Οἴκου Teubner, ὑπολειπομένω μόνον τῶν πινάκων διὰ τὸν προσεχῆ ἡμίτομον VI, 2. Τῆς ἐπιμελημένης αὐτῆς ἐκδόσεως τὰς ἀρετὰς ἔχομεν ἤδη διαπιστώσει καὶ ἔχομεν ἐκθέσει κατὰ τὰς ἐν τῷ «Πλάτωνι» ἐπισκοπήσεις τοῦ τόμου I τοῦ Φωτίου ἐν Πλάτωνος τόμῳ 36 (1984) σελ. 127-130, τοῦ II ἐν τ. 37 (1985) σελ. 241-243, τοῦ III ἐν τ. 38 (1986) σελ. 195-198

καὶ τοῦ IV καὶ V ἐν τ. 39 (1987) σελ. 202-205. Ὁ ἡμίτομος VI.I κλείει τὴν σειρὰν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πατριάρχου, ἀποτελεῖ ὁμῶς ἐν ταύτῳ καὶ τὸ τρίτον μέρος τῶν Ἀμφιλοχείων ἐρωτημάτων ὡς περιλαμβάνων τὰ ἐρωτήματα 223-329. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι τὰ προηγούμενα ἐρωτήματα περιλαμβάνονται, τὰ μὲν 1-45 εἰς τὸν IV τόμον, τὰ 46-192 εἰς τὸν V καὶ τὰ 193-222 εἶναι διάσπαρτα εἰς τοὺς τόμους I-III, ἅτε ταυτιζόμενα πρὸς τινὰς τῶν 299 ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου.

Ὁ παρὼν ἡμίτομος στερεῖται προλόγου. Ἡ μέθοδος τῆς συνθέσεως αὐτοῦ εἶναι οἷα καὶ ἡ τῶν προηγούμενων τόμων. Ἐκάστου ἐρωτήματος προηγείται ὁ τίτλος αὐτοῦ καὶ ἡ συνοπτικὴ μὲν, πλήρης ὁμῶς περίληψις τῆς ἀπαντήσεως, ἀμφοτέρω εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, ἔπειτα δὲ ἑλληνιστὶ ὁ τίτλος τῆς ἐρωτήσεως καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Φωτίου. Κατὰ σελίδα παρατίθενται τὰ δύο ὑπομνήματα, ὧν τὸ μὲν ἀναγράφει τοὺς ὁμοίους τόπους, τὸ δὲ τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν τοῦ ἐρωτήματος εἰς τὴν ἔκδοσιν Οἰκονόμου, τοὺς περιέχοντας τὴν ἐπιστολὴν κώδικας καὶ τὰς διαφόρους γραφάς, τὰς εἰκασίας καὶ διορθώσεις. Ἀμφοτέρω τὰ ὑπομνήματα εἶναι ἐπαρκῆ.

Ἡ σύνθεσις τοῦ κειμένου, ὡς καὶ εἰς τοὺς προηγούμενους τόμους παρατηρήσα, εἶναι ἐπιτυχής, ἔχουν ἐπιλεγῆ αἱ κατάλληλοι γραφαὶ ἐκ τῶν παραδεδομένων ὑπὸ τῶν κωδίκων καὶ τὸ διδόμενον κείμενον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν γραπτὸν λόγον τοῦ Φωτίου. Παρατηρήσα ὅτι καὶ ἐὰν ἤθελε γίνεαι ἐπιλογὴ ἐτέρας γραφῆς (εἰς πολλὰς περιπτώσεις) ἢ ἐννοια τοῦ λόγου σπανίως θὰ ἀλλάξῃ οὐσιωδῶς. Ἄς σημειωθῇ δὲ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Φωτίου εἶναι ἰδιότυπος ἄγνοεῖ ἐντελῶς τὴν κλασσικὴν λιτότητα, ἔχει πλοκὴν διάστροφον μὲ ἀνώμαλον σειρὰν τῶν λέξεων, ὑπερβατὰ καὶ παράταξιν ἀσυνδέτων ῥημάτων ἢ μετοχῶν. Τὸ ὕφος του εἶναι ῥητορικόν, ἐπιτηδευμένον, ἔχον παραβάσεις γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς (ὑπαρχόντων ἐντολῶν 302.62, ἵνα καὶ ἀχώριστοί ἐστιν ἐν τῇ ὑποτυπώσει 228.19), συλλογισμοὺς ἐνίοτε ἀοριστολόγους καὶ συμπεράσματα νεφελώδη πολλακίς καὶ ἀσαφῆ. Χρησιμοποιεῖ προτάσεις καὶ λέξεις μὴ ἀναγκαίας ἢ δυσνοήτους καὶ ἐπιφέρει συσσωρευσιν στιλπνῶν λόγων σκοτεινοῦ νοήματος, ἐπιδεικνύων μεγαλοστομίαν πρὸς ἔμφασιν λογιότητος. Βεβαίως καὶ λογιώτατος εἶναι ὁ Φώτιος καὶ ὁ λόγος του εἶναι μουσικὸς καὶ ῥυθμικὸς, ἀλλὰ αἱ ἐκφραστικαὶ του ὑπερβολαὶ ὑφιστάμεναι τὴν ἀναπόφευκτον παραφθορὰν ὑπὸ τῶν γραφῶν καὶ ἀντιγραφῶν δημιουργοῦν διὰ τὸν εὐσυνείδητον ἐκδότην προβλήματα δυσεπίλυτα. Ἐνίοτε ὁ ἐκδότης συναντῶν ὕφος σκοτεινοῦ περιεχομένου ἐξέλαβε τοῦτο ὡς ἐφθαρμένως παραδοθὲν ὑπὸ τῶν γραφῶν. Ταῦτα, ἵνα μὴ τις ἐκλάβῃ ὅτι ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου ὑπῆρξεν ὑπόθεσις συνήθης καὶ εὐχερῆς.

Καὶ τώρα ἐπὶ τοῦ κειμένου ὀλίγα παρατηρήσεις. Ἐρ. 223 στίχ. 11 *εἰ τοῦτο κατίδοι μὴ ἔχον ἀτοπίαν καὶ συμβαῖνον ἀνάγκην λόγου*. Συντακτικῶς τὸ κατίδοι ἔχει δύο κατηγορούμενα, τὰς κατηγορηματικὰς μετοχὰς ἔχον καὶ συμβαῖνον. Τὸ ἀνάγκην προφανῶς κεῖται ἐπιρρηματικῶς καὶ δέον νὰ γραφῆ ἀνάγκη= κατ' ἀνάγκην. Τοῦ λόγου ἡ ἀκολουθία ἀποκλείει τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμεύῃ τοῦτο ὡς ἀντικείμενον τοῦ κατίδοι. Ἐρ. 22.4 στ. 4-5 *Πῶς ἀσώματος φύσις καὶ μηδὲ τοσαύταις βαρύτησιν σαρκὸς καθελκομένη τῆς ὑπὸ τούτου συνεχομένης χείρων γένηται; Ἐδῶ γίνεται παράθεσις δύο φύσεων τῆς ἀσωμάτου φύσεως τῶν δαιμόνων καὶ τῆς σωματικῆς (= τῆς καθελκομένης ταῖς βαρύτησιν τῆς σαρκὸς καὶ συνεχομένης ὑπὸ τούτων (scil. τῶν βαρυτήτων)). Ἡ ἐπαναληπτικὴ ἀντωνυμία τούτων ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπάρχουσα λέξιν βαρύτησιν καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπονοηθῆ ἢ μὴ ὑπάρχουσα (τὸ σῶμα). Ἄρα γραπτέον τούτων ἀντι τούτου, γραφῆ Oec. Ἐρ. 240 στ. 27-28 *τί δήποτε καταφεύγουσιν εἰς πλῆθος ἀθρόον μίαν ἀπαίτησιν εἰσπραττόμενον τέλους;* Ἐκ τῆς προηγούμενης παραγράφου, ἀπὸ στίχου 14 ἐξ., εἶναι φανερόν ὅτι οἱ ζητοῦντες τοῦ πλῆθους τὸν θάνατον ὕφ' ἐν ὀριζόμενον, αὐτοὶ εἶναι φυσικὸν νὰ*

φέρωνται ὡς εἰσπραττόμενοι τὴν *μίαν ἀπαίτησιν τέλους* καὶ ὄχι τὸ πλῆθος εἰσπραττόμενον. Ἐρ. 254 στ. 87 καὶ πολλαχοῦ αἱ γραφαὶ ἐνανθρώπισιν καὶ ἐνηθρώπισεν καὶ ἐνανθρωπίσας εἶναι αἱ σπανιότεραι, μεταγενέστεραι καὶ ὀλιγώτερον ὄρθαι, ὡς δηλοῦσαι μεταβατικότητα, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀμετάβατος προλαμβάνων ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν ιδιότητα· δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν ἡ γραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν Φῶτιον ἢ εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς. Εἰς τὸ Ἐρ. 299 στιχ. 8 γράφεται Ἰωὰβ καὶ Σεμεὶ ἐνῶ εἰς τὸ Ἐρ. 302 στ. 96 Ἰωὰβ καὶ Σεμεὶ μὲ διαφοροποιημένην ὀρθογραφίαν. Ἐρ. 314 στ. 43 ὑπάρχει παρόραμα ἡἄνω στιγμῆ τῶν ὄντων, τὸ μόνον ὅπερ διέκρινε εἰς τὸ βιβλίον. Ἐρ. 316 στ. 17-18 *διαλαβοῦσα* τὸν τῆς ζωῆς τάφον, ἄμβωνος τόπον, εἰ καὶ μὴ χρεῖαν, ἐπιτηδεύσασα τοῦτον ἐπέχειν. Ἡ σειρὰ τῶν λέξεων τοῦ περιπλόκου λόγου εἶναι: *εἰ καὶ μὴ ἐπιτηδεύσασα τὸν τόπον τοῦτον χρεῖαν (ἄμβωνος) ἐπέχειν*. Ὅθεν ἀπαλειπτέον τὸ κόμμα μετὰ τὴν χρεῖαν. Πρβλ. κατωτέρω, στιχ. 41, *τῆς τραπέζης ἀποπληρῶν τὴν χρεῖαν*. Ἐρ. 322 στιχ. 2. Ὡσερ, φιλοσόφων ἱερώτατε, λύσιν κεφαλαίων ἐζήτησας ἱατρικῶν. Νομίζω ὅτι ὀρθότερα εἶναι ἡ γραφὴ τοῦ κῶδ. Γ *φιλοσοφῶν*· πρῶτον, διότι οἱ παρέχοντες τὰς κατωτέρω διασαφήσεις περὶ ἱατρικῶν ζητημάτων δὲν εἶναι φιλόσοφοι, ἀλλὰ ἱατροὶ καὶ δευτέρον διότι ὁ Φῶτιος κολακεύων τὸν ἀποδέκτην τῆς ἐπιστολῆς του τὸν ἀποκαλεῖ συχνάκις φιλόσοφον, ὡς λ.χ. ἐν 324.2 *σοὶ φιλοσοφοῦντι*, 323.2 *σοὶ φιλολόγῳ ὄντι*, 321.2 *φιλόθεον τέκνον καὶ ἀδελφέ*.

Ὡς πρὸς τὰ προτιμηθείσας ἐνιαχοῦ ἀδοκιμωτέρας καὶ μεταγενεστέρας γραφάς, ὡς αἱ ἐν Ἐρ. 254, 257 καὶ ἀλλαχοῦ ἐνηθρώπισεν, ἐνανθρώπισις, αἱ ἐν 260.36, 240.57 κ.ά. ἐννακοσίας, τὰ ἐν 323. 12, 62 *ἐωροῦντο*, *κωδήκελλος* καὶ ἄλλα τινὰ, εἶναι ἄδηλον ἂν αἱ γραφαὶ αὗται πρέπει νὰ καταλογισθοῦν εἰς τὸν Φῶτιον καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἢ εἰς τοὺς γραφεῖς. Πάντως τὸ καταρτισθὲν καὶ παρεχόμενον κείμενον τῆς ἐκδόσεως ταύτης δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς φέρον στοιχεῖα ξένα πρὸς τὸ ὕφος τοῦ Φωτίου, ἀναμφισβητήτως δὲ ἡ παροῦσα ἐκδοσις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου καὶ ἐξαιρετος εἶναι καὶ πολῦτιμον ὄργανον μελέτης ἀποτελεῖ.

Ὁ τόμος VI, 2 περιέχει τοὺς πίνακας τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου καὶ τῶν Ἀμφιλοχιῶν. Πρῶτον ἀντιπαραθέσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἀμφιλοχιῶν τῆς ἐκδόσεως (Concordance), πρὸς τοὺς τῶν ἐπιστολῶν καθὼς καὶ πρὸς τοὺς τῶν ἐκδόσεων τῆς Πατρολογίας καὶ Οἰκονόμου, σελ. 5-6. Εἶτα ἀλφαβητικὴ διάταξις τῆς ἀρχικῆς φράσεως ἐκάστης ἐπιστολῆς εἰς πλήρη πίνακα, σελ. 7-12. Πίναξ τῶν παρατεθέντων ὁμοίων χωρίων ἐκ διαφόρων συγγραφέων κατὰ ἐπιστολήν, σελ. 12-50. Πίναξ τῶν κυρίων ὀνομάτων, σελ. 51-66. Πίναξ ἀξιοσημειώτων λέξεων, σελ. 66-138. Πίναξ γραμματικὸς κατὰ μέρη τοῦ λόγου καὶ συντακτικὸς, σελ. 139-151 καὶ τέλος Πίναξ προσθετέων καὶ διορθωτέων κατὰ τόμον.

Διὰ τοῦ ἡμιτόμου VI, 2 μὲ τὸς χρησιμωτάτους διὰ τὸς μελετητὰς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου πίνακας συμπληροῦνται καὶ κατακλείεται τὸ ὄλον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς πέρας λίαν ἐπιτυχῶς ὁ ἐγκριτος ἐκδότης L. G. Westerink εἰς τὴν σειρὰν τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων τοῦ Οἴκου Teubner.

ΠΑΝ. Γ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ